

ӨСВӨР ҮЕИЙНХНИЙ НИЙГМИЙН ХӨГЖИЛ, ТӨЛӨВШИЛ БА ХЭРЭГЦЭЭ

Т.Цэндсүрэн, дэд проф, Ч.Байгалмаа,
Оюут-Эрдэнэ, М.Нямдорж, Х.Өлзийтунгалаг,
О.Жаргалсайхан, магистр. МУБИС

Abstract: The purpose of this research is to identify a social development of adolescents. In this research, the social development characteristics include self-esteem, social relationships (with peer, family and others), autonomy, communication with others, identity, social role and etc.

A cross-sectional study used individualized data for adolescents 10-19 years of age from the Ulaanbaatar (capital city of Mongolia), Arkhangai, Khovd, Dornod and Darkhan-Uul province (N = 600 adolescents). The following tests used in this research: Hare self-esteem scale, Rosenberg self-esteem scale, Self-concept scale for children, Index of family relations. We also conducted focus group discussion and interview with parents' and secondary school teachers' representatives from each sites.

The self-esteem is high among the adolescents who participated in the study. There were observed laziness, irresponsibility, lack of social skills among them. Independence level and social status of them was in average level.

Түлхүүр үг: Өсвөр нас, нийгмийн хөгжил, өөртөө итгэх итгэл, харилцаа, өөрийн адилтгал, бие даасан байдал

Удиртгал

Өнөөгийн нийгэмд өв тэгш хөгжил төлөвшилтэй ирээдүйн иргэдийг бий болгохын тулд өсвөр үеийнхний хөгжлийг тал бүрээс нь судлан, системтэй арга хэмжээ, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх нь чухал асуудал болж байна. Тиймээс бид /Нийгмийн ажил арга зүйн тэнхим/ энэ үйл хэрэгт тодорхой хувь нэмэр оруулах үүднээс өсвөр үеийнхний нийгмийн хөгжил, төлөвшлийн өнөөгийн байдлыг судалж, хэрэгцээг тодорхойлох судалгааг хийлээ.

Судалгааны зорилго: Өсвөр насны хүүхдийн нийгмийн хөгжил, төлөвшлийн өнөөгийн байдлыг судалж, түүнтэй уялдуулан хэрэгцээг тодорхойлох

Судалгааны арга зүй: Тоон болон чанарын судалгааны аргуудаар мэдээллийг цуглуулж, боловсруулалт, дүн шинжилгээ хийлээ. Тухайлбал, Улаанбаатар хот болон Дархан-Уул, Архангай, Ховд, Дорнод аймгуудаас 10-19 насны нийт 600 өсвөр үеийнхнээс урьдчилан боловсруулсан асуумжийн дагуу мэдээлэл цуглуулж, SPSS 20 программ дээр нэгтгэн боловсруулж, дүн шинжилгээ хийсэн. Мөн судалгаа явуулсан аймаг, хот тус бүрт эцэг эх, багш, мэргэжилтнүүдтэй ганцаарчилсан болон фокус бүлгийн ярилцлага хийж, чанарын мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийв.

Өсвөр үеийнхний нийгмийн хөгжлийн талаарх онолын үзэл баримтлал

НҮБ-ын Хүүхдийн сан, НҮБ-ын Хүн амын сан болон ДЭМБ зэрэг олон улсын байгууллагууд 10 – 19 насныхныг өсвөр үеийнхэн гэж тодорхойлсон байдаг. Зарим эрдэмтэд өсвөр үеийнхний хөгжлийн асуудлыг бие бялдрын, танин мэдэхүйн, сэтгэц-нийгэмшихүйн гэсэн үндсэн 3 хүрээнд авч үздэг бол зарим нь эдгээрийг нарийвчлан бие бялдрын, нийгмийн буюу нийгэмшихүйн, танин мэдэхүйн, сэтгэл хөдлөлийн, ёс суртахууны гэсэн 5 хүрээнд авч үзсэн байдаг.

Нийгэм, сэтгэл зүйн үүднээс Эриксон өсвөр үеийг өөрийн гэсэн өвөрмөц шинж чанар бүрдэх, нийгэмд эзлэх байр суурь болон өөрийн үүргээ эрж олох эрэл хайгуулын үе гэж тодорхойлсон байна. (Мягмар, О 2000) Сэтгэл судлал болон боловсролын салбарын эрдэмтэд өсвөр үеийнхний нийгэмшихүйн хөгжлийн хүрээнд өөртөө итгэх итгэл, өөрийн үнэлэмж; үе тэнгийгнхэн, гэр бүл, хамт олонтой харилцах харилцаа; нийгмийн үүрэг хариуцлага, бие даасан байдал зэргийг багтаажээ.

Нийгэмшихүйн хөгжлийн хувьд өсвөр насныханд дараах онцлогууд илэрдэг. Үүнд: эрх чөлөөтэй, хараат бус байх; бусдад өөрийгөө хүлээн зөвшөөрүүлэхийн тулд янз бүрийн үйлдэл хийх, тухайлбал, эрсдэлтэй зүйл хүртэл хийх; олон зүйлийг сонирхох; өөрийнхөө үзэл бодлыг зөвтгөх; өөрийгөө том хүн болсон гэж үзэх учраас

өөрөө л шийдвэр гаргах ёстой гэж бодох; гаргасан шийдвэрээ өөрөө хэрэгжүүлж, хариуцлагаа өөрөө хүлээнэ гэж бодох; найз нөхдөөс нь илүү тэднийг ойлгож хүндлэх хүн байхгүй хэмээн үзэх тул үе тэнгийнхэнтэйгээ ихэнх цагийг өнгөрүүлэх, тэдэнд илүүтэй итгэж найдах; найз нөхдийн харилцааг нэн тэргүүнд чухалчилдаг байна.

Энэ насанд сургалт, хөдөлмөрийн үйл ажиллагааны явцад нийгэм хамт олон, бүлгийн үнэт зүйл, хэм хэмжээнд захирагдах, өөрийн үнэлгээ, өөртөө дүн шинжилгээ хийх, шүүмжлэлт сэтгэлгээ, шийдвэр гаргах, үүрэг хариуцлагаа ухамсарлах, харилцаа холбоо тогтоох зэрэг бие хүний нийгэм сэтгэлзүйн суурь чадвар дадлууд хөгжин төлөвшдөг. Тиймээс өсвөр үеийнхний нийгэмшихүйн хөгжлийн асуудлыг бусад хүрээний нэгэн адил чухлаар авч үзэх шаардлагатай юм.

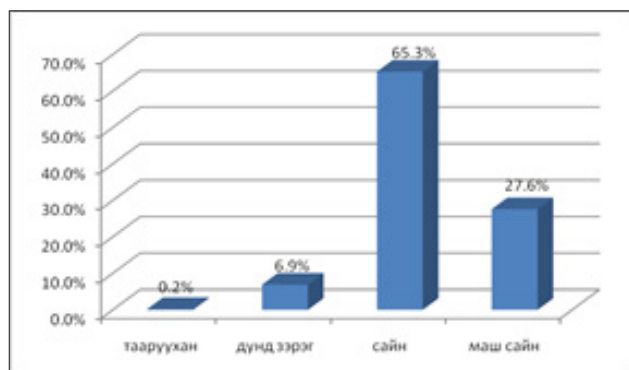
Өсвөр үеийнхний нийгмийн хөгжил, төлөвшлийн өнөөгийн байдал

Өөрийн үнэлэмж: Судалгаанд хамрагдсан өсвөр үеийнхний өөрийн үнэлэмж нэлээд дээгүүр байгаа хэдий ч дунд зэрэг болон тааруухан гэж өөрийгөө үнэлсэн хүүхдүүд тодорхой хувийг эзэлж байлаа.

Өсвөр насныхны хувьд өөрийн үнэлэмж өндөр байх нь хичээл сурлага, бусадтай харилцах харилцаа, дасан зохицох чадвар, ирээдүйн амьдралд эерэг нөлөө үзүүлнэ.

Зураг 1

Өсвөр үеийнхний өөрийгөө үнэлэх үнэлэмж

Өсвөр үеийнхний өөртөө итгэх итгэл, өөрийн үнэлэмжийг нэмэгдүүлэхийн тулд эцэг эх, багш, найз нөхөд, бусад хүмүүс юу хийх хэрэгтэй талаар судалж үзэхэд эцэг эхчүүд хүүхэдтэйгээ

Хүснэгт 1

Өсвөр үеийнхний бусдын дунд эзлэх байр суурь

№	Байр суурь	Сайн	Дунд	Тааруухан
1	Өсвөр үеийнхний үе тэнгийнхнийхээ дунд эзлэх байр суурь	46.1	52.4	1.5
2	Өсвөр үеийнхний гэр бүл дэх байр суурь	76.5	21	2.6
3	Сургууль дээр эзлэх байр суурь	61.3	37.9	0.9
4	Өсвөр үеийнхний бусдын дунд эзлэх ерөнхий байр суурь	60.5	38	1.5

ярилцаж, тэднийг сонсдог зөвлөгөө өгдөг, хайр халамжаар дутаахгүй сайн хүмүүжүүлдэг, хүүхдээ магтаж урамшуулдаг байх, харин найз нөхдийн зүгээс бие биендээ туслах, сайн үлгэр дуурайлал үзүүлэх, чин сэтгэлээсээ ярилцаж ойлгодог байх, бие биенийхээ итгэлийг даадаг байх, багш нарын зүгээс өсвөр насны хүүхдүүдэд зөвлөгөө өгдөг байх, ганцаарчлан уулзаж, тэдний асуудлыг ойлгодог байх, адил тэгш хандах, урмын үг хэлж урамшуулдаг байх хэрэгтэй гэж судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, өсвөр үеийнхэн үзсэн байна.

Судалгаанд хамрагдсан өсвөр үеийнхний багагүй хувь нь (39 хувь) өөрсдийгөө үргэлж бардам гэж үзсэн байв. Энэ нь 2 талтай ойлголт бөгөөд нэг талаас өөртөө итгэлтэй байдлаа илэрхийлсэн байж болох талтай нөгөө талаас хэт онгироо, биеэ тоосон хандлагыг илэрхийлэх сөрөг үзүүлэлт юм. Мөн тэдний дунд уурлаж бухимдалгүй асуудлыг шийдвэрлэх, зохицуулах чадвар дутмаг, атаархуу зан ажиглагдаж байлаа.

Хэдийгээр өсвөр үеийнхний тэн хагасаас илүү хувь нь өөрсдийгөө үргэлж хариуцлагатай, хамтач, ажилсаг гэж үнэлсэн ч багагүй хувь нь ямагт ийм байж чаддаггүй болохоо илэрхийлжээ. Залхуу, зөрүүд, ичимхий гэсэн сөрөг шинжүүдэд дүн шинжилгээ хийж үзэхэд үргэлж залхуурдаг гэсэн хариулт нэлээд их хувийг (63.3) эзэлж, огт залхуурдаггүй гэсэн хувь дөнгөж 5.6 хувийг эзэлж байлаа. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн 58 орчим хувь нь үргэлж санаачлагатай байдаг гэж үзжээ. Өсвөр үеийнхэн нийгэмшихүйн хөгжлийн хувьд олон зүйлийг сонирхож, санаачлан хийж турших хүсэл эрмэлзэлтэй байдаг боловч судалгааны үр дүн үүнтэй нийцэхгүй байгаа нь монголын өсвөр үеийнхний нэлээдгүй хувь нь залхуу хойрго, бүтээлч биш, санаачлагагүй болж байгааг илэрхийлж байна.

Өсвөр үеийнхний бусдын дунд эзлэх байр суурь: Бруке Р. Харегийн сорилыг ашиглан өсвөр насны хүүхдийн үе тэнгийнхнийхээ дунд болон гэр бүл, сургуулийн хүрээнд эзлэх байр суурийг тодорхойлсон. Энэхүү сорилын үр дүнг авч үзвэл сайн гэсэн хувь хэдийгээр 50-иас дээш (хүснэгт 1) байгаа ч нийтлэг хүрээнд авч үзвэл дундаж гэсэн болон тааруухан гэж үнэлэгдсэн өсвөр үеийнхний байр суурийг дээшлүүлэхэд чиглэсэн үйл ажиллагааг гэр бүл, найз нөхөд, сургуулийн орчинд хийж гүйцэтгэх шаардлагатай байна.

Бусдын дунд эзлэх байр суурийг харьцуулан үзвэл өсвөр үеийнхний дийлэнх нь гэр бүлдээ эзэлдэг байр суурь сайн, мөн тааруухан гэсэн 2 үзүүлэлт бусдаасаа илүү хувийг эзэлж байна (хүснэгт 1). Энэ нь зарим өсвөр үеийнхэн гэр бүлдээ тодорхой байр суурь эзэлдэггүй буюу үл тоомсорлогддог байж болзошгүйг илэрхийлж байна. Энэ нь эцэг эхчүүд хүүхдэдээ анхаарал халамж тавихаасаа илүүтэй ажил төрөл бусад асуудлуудад анхаарах болсон нийгмийн үзэгдэлтэй ч холбоотой байж болох юм. Тийм ч учраас энэ асуудлыг цаашид нарийвчлан судлах шаардлагатай.

Өсвөр үеийнхний харилцаа: Өсвөр үеийнхэн үе тэнгийнхэнтэйгээ харилцах харилцааг илүүтэй чухалчилдаг болох нь судалгааны үр дүнгээс

Хүснэгт 2

Өсвөр үеийнхний харилцаа

№	Харилцаа	Маш сайн	Сайн	Дунд	Тааруухан
1	Өсвөр үеийнхэнтэйгээ харилцах харилцаа	47.3	45.5	7.2	-
2	Эцэг эхтэйгээ харилцах харилцаа	1.8	52.7	41.8	3.7

Өсвөр үеийнхний нийгмийн үүрэг хариуцлага, бие даасан байдал

Нийгмийн үүрэг, хариуцлага, бие даасан байдлыг нь илрүүлэх зорилгоор судалгаанд оролцогчдын хичээл сурлага, ажил хөдөлмөрт хандах хандлага, чөлөөт цагаа өнгөрүүлж буй байдал, хүсэл мөрөөдөл амьдралын зорилго, хариуцлага хүлээх чадвар, ёс суртахууны төлөвшил хийгээд тэдний нийгмийн идэвх оролцоо, хэрэгцээ шаардлага зэргийг судлан шинжилсэн. Өсвөр насныхны бие даах чадварын тал дээр эцэг эх болон багш мэргэжилтнүүдийн бодол санаа, байр суурь нэлээд зөрүүтэй байгааг тэдний хариултуудаас харж болно. Эцэг, эхчүүд болоод багш, мэргэжилтнүүдийн үзэж байгаагаар өсвөр насны хүүхдүүдийн ихэнх нь хараахан амьдралын зорилгоо нарийн тодорхойлж чадаагүй байдаг ба зорилго гэхээсээ илүүтэй мөрөөдлийн шинжтэй байх нь түгээмэл ажиглагддаг байна. Эцэг эхчүүдийн хувьд өөрсдийн хүүхдүүдийг харьцангуй бие даасан хэн нэгнээс хамааралгүйгээр аливаа зүйлийг ганцаарчлан шийдвэрлэж гүйцэтгэх чадвартай хэмээн үзэж байхад багш нарын дийлэнх хувь нь өнөөдрийн өсвөр насныхан бие даах чадварын хувьд ихээхэн учир дутагдалтай хэмээн үзжээ. Цаашилбал тэднийг гаднаас нь өнгөцхөн харвал бие даасан мэт ойлгогддог ч, үнэн хэрэгтээ хэн

харагдаж байлаа (хүснэгт 1). Энэ нь хэдийгээр тэдний насны онцлогтой холбоотой боловч тэд өөртөө тохиолдсон асуудал, эргэлзэж тээнэгэлзсэн зүйлс, шийдвэр гаргах шаардлагатай нөхцөл байдлын талаар үе тэнгийнхэнтэйгээ ярилцаж зөвшилцөж, улмаар эрсдэлтэй алхам хийхэд хүргэж болзошгүй. Тиймээс эцэг эхчүүд өсвөр насны хүүхдүүдтэйгээ дотно харилцаж, тэднийг зөв чиглүүлэх үүргээ оновчтой арга замаар хэрэгжүүлэхэд анхаарах хэрэгтэй.

Ярилцлагаас үзэхэд зарим эцэг эхчүүдийн хувьд хүүхдүүдтэйгээ нээлттэй чөлөөтэй харилцахаас илүүтэй тэднийг бага балчир жаахан хүүхэд мэтээр төсөөлөн хандах явдал ч цөөнгүй гардаг байна.

нэгнийг аялдан дагалдсан, дуурайх шинж байдал ажиглагддаг гэсэн хариултыг өгчээ.

Өсвөр насныхны дунд хэдийгээр өөрт оногдсон ажлаа сайн хийж гүйцэтгэдэггүй хэсэг нь дийлэнх хувийг эзлээгүй ч гэсэн хүссэн зүйлдээ хүрэхийн тулд хичээж хүчин чармайлт гаргадаг болохыг судалгааны үзүүлэлтүүд харуулж байсан. Өсвөр үеийнхэнд оногдсон ажлаа тодорхой хэмжээгээр сайн гүйцэтгэхэд нь туслах, хариуцлагатай байх чадварыг эзэмшүүлэх шаардлагатай нь харагдаж байна.

ДҮГНЭЛТ

Судалгаанд хамрагдсан өсвөр үеийнхний хувьд тэдний өөрийн үнэлэмж, өөрийгөө тодорхойлж буй байдал нэлээд өндөр түвшинд байна. Гэвч багш, эцэг эхийн зүгээс өсвөр үеийнхний өөрийн үнэлэмжийг өөрсдөөс нь арай доогуур түвшинд үнэлж байна.

Өсвөр үеийнхний нийгэмшихүйн хөгжлийг илэрхийлэх бусад үзүүлэлтүүд тухайлбал, бие даасан байдал, чөлөөт цагаа хэрхэн өнгөрүүлдэг, гэр бүл найз нөхдийн харилцаа, бусдын дунд эзлэх байр суурь зэргийг дундаж түвшинд гэж дүгнэж болохоор байна. Энэ байдал нь тэднийг ирээдүйд бүтээлч, бие даасан, нийгмийн идэвхтэй нэгэн гишүүн болоход эцэг эх, сурган хүмүүжүүлэгчдийн дэмжлэг тусалцаа чухал

болохыг харуулж байна.

Нөгөөтэйгүүр өсвөр үеийнхний хүмүүжил, төлөвшил төдийлөн хангалттай бус байна. Энэ нь тэднийг хүмүүжүүлж, төлөвшүүлэх, хөгжүүлэхэд эцэг эх, багш нар, сургалтын байгууллага болон бусад холбогдох байгууллага, олон нийт анхаарч ажиллах хэрэгцээ шаардлага байгааг илэрхийлж байна.

Санал зөвлөмж

Өсвөр үеийнхэн ихэнх цагийг сургууль дээр өнгөрүүлдэг учраас сургалтын байгууллага тэдэнд болон тэдний эцэг эх, олон нийтэд нийгэмшихүйн хөгжлийг зөв чиглүүлэх, дэмжих талаар тодорхой хөтөлбөр, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Тухайлбал, эцэг эх, олон нийтэд зорилусан сургалт, нөлөөллийн ажил зохион байгуулах, эсвэл сургалтаас гадуурх үйл ажиллагаагаар суралцагчдыг хэрхэн хөгжүүлэх, хөтөлбөр төлөвлөгөө боловсруулж, хэрэгжүүлэх гэх мэт.

Мөн багшийн үйл ажиллагаа нь өсвөр үеийнхний өөрийн үнэлэмж, бие даасан байдал, үүрэг хариуцлага ухамсарладаг болоход тодорхой хувь нэмэр оруулж байдаг учраас үүнтэй холбоотойгоор дараах зүйлсийг анхаарах нь чухал юм. Суралцагчдын дүнг нийтэд бус, зөвхөн хувь хүнд өөрт нь мэдээлэх, дасгал даалгаврыг дахин гүйцэтгэж дүнгээ ахиулах боломжийг олгох, цөөхөн хэдхэн суралцагч өндөр оноо авах зүйлсээс зайлсхийх, хичээлийн явцад бүлгээр ажиллуулахдаа суралцагчдын чадвараар нь ангилж бүлэг бүрдүүлэхгүй байх, бүх суралцагч амжилт гаргах боломж бүхий хувь хүнд нь тохирсон даалгавар өгч гүйцэтгүүлэх, суралцагчдыг бие биетэй нь өрсөлдүүлэх бус харин тухайн суралцагчийн өмнөх түвшинг сайжруулахад анхаарах хэрэгтэй.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

Батдэлгэр, Ж., Туяа, Б., Эрдэнэчулуун, Д., Оюунцэцэг, Б. (2014). *Хүний хөгжлийн сэтгэлзүй*. Улаанбаатар:

Ичинхорлоо, Ш. (2014). *Хүүхдийн хөгжил* (5 дахь хэвлэл). Улаанбаатар: Хөх монгол принтинг.

Мягмар, О. (2000). *Хүний хөгжлийн сэтгэлзүйн цуврал лекцүүд*. Улаанбаатар.

Режеп Шүкрү Апухан. *Бид хүүхдээ залуу нас ба амьдралд бэлдэж байна*. Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг.

Грэйс Крайг. (2000). *Психология развития* (7-е международное издание). Санкт-Петербург: Петер.

Wendy L.Dunn., Grace J.Craig. (2013). *Understanding human development* (3rd ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Нийгмийн ажлын практик. 2005 №1